

Кузьмінський Ю.А., Козак В.Г., Лук'яненко Л.І.,
Лучко М.Р., Остап'юк М.Я.

ОБЛІК І АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Допущено Міністерством освіти України

КИЇВ

Видавництво «Аграрна наука»

2000

ББК 65.052
О 17
УДК 657:339

Рецензенти:
Є.Г. Панченко, Д-р економічних наук, проф., акад. АЕН України
(Міжнар. школа бізнесу при МІЦПМ).

В.Г. Швець, Д-р економ. наук., проф.
(Київський Національний університет ім. Т.Г. Шевченка).

Редактор
А.Г. Веретюхін

Кузьмінський Ю.А., Козак В.Г., Лук'яненко Л.І., Лучко М.Р., Остаг'юк М.Я.
Облік і аналіз зовнішньоекономічної діяльності: Навчальний посібник. — К.: Аграрна наука, 2000. — 396 с.

ISBN 966-540-046-0

У навчальному посібнику розглядаються сутність зовнішньоекономічної діяльності, теоретичні та практичні основи бухгалтерського обліку і аналізу зовнішньоекономічних операцій, що пов'язані з діяльністю українських суб'єктів господарювання у сфері відносин з іноземними контрагентами. Довладно розглянуто методику обліку експортно-імпортних операцій, діяння паперів, інвестицій, лізингових операцій, та питання аналізу господарської діяльності зовнішньоекономічних операцій.

Приміткається для студентів, які вивчають дисципліну "Облік і аналіз зовнішньоекономічної діяльності" в умовах курсу для працівників обліку, фінансових і аудиторських служб.

ББК 65.052

© Ю.А. Кузьмінський, 2000
© В.Г. Козак, 2000
© Л.І. Лук'яненко, 2000
© М.Р. Лучко, 2000
© М.Я. Остаг'юк, 2000
© Аграрна наука, 2000

Зміст

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ	7
§1.1. Зовнішньоекономічна діяльність та основні елементи її побудови	7
§1.2. Загальні поняття про зовнішньоекономічну діяльність	7
§1.3. Питання обліку, звітності та оподаткування у зовнішньоекономічній діяльності	10
РОЗДІЛ 2. ДОГОВОРИ (КОНТРАКТИ) У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	18
§2.1. Законодавча база щодо укладання договорів (контрактів)	18
§2.2. Необхідні умови укладання та виконання договорів	20
§2.3. Форма зовнішньоекономічного договору	21
РОЗДІЛ 3. ОБЛІК ВИДІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	29
§3.1. Облік операцій з експорту	30
§3.2. Облік операцій з імпорту	47
§3.3. Облік товаробічних (бартерних) операцій	67
§3.4. Облік операцій з давальницькою сировиною	74
§3.5. Облік лізингових операцій	112
§3.6. Облік консигнаційних операцій	123
РОЗДІЛ 4. ОБЛІК ВАЛЮТНО-ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ	135
§4.1. Облік операцій з іноземною валютою	135
§4.2. Облік розрахункових операцій	141
§4.3. Факторингові операції	156
§4.4. Валютні ризики	158
РОЗДІЛ 5. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ З ІНОЗЕМНИМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ	161
§5.1. Організація та регулювання іноземного інвестування в економіку України	161
§5.2. Облік формування та зміст статутного фонду	168
§5.3. Облік фінансових результатів та використання прибутку	186

РОЗДІЛ 6. ОБЛІК СПЕЦИФІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

§6.1. Облік підзвітних сум в іноземних валютах	212
§6.2. Облік компенсаційних операцій	212
§6.3. Облік цінних паперів	224
§6.4. Облік нематеріальних активів	226
§6.5. Облік реекспортних операцій	239
§6.6. Облік реімпортних операцій	250
§6.7. Облік операцій ліцензійного договору	252
253	

РОЗДІЛ 7. ПОГЛИБЛЕНИЙ АНАЛІЗ ПІДПРИЄМСТВ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

§7.1. Місце економічного аналізу в системі управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств	258
§7.2. Аналіз фінансового стану	260
§7.3. Аналіз виробничо-господарської діяльності	273
§7.4. Аналіз конкурентоздатності і ринку збуту в зовнішньоекономічній діяльності	277
§7.5. Аналіз виконання зобов'язань з експортно-імпортних операцій	291
§7.6. Аналіз динаміки зовнішньоекономічних операцій	294
§7.7. Аналіз раціональності використання коштів при здійсненні експортно-імпортних операцій	295

РОЗДІЛ 8. РЕЄСТРАЦІЯ ТА ОПОДАТКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНОСТІ В ОФФ-ШОРНІЙ ЗОНІ

8.1. Реєстрація підприємств та їх діяльність в умовах "податкових канікул"	301
8.2. Оподаткування в офф-шорній зоні	308
8.3. Валютний контроль в офф-шорній зоні	311
Горизонтальний елемент	312
Вертикальний елемент	312
Вплив України	330
Додаток	386
Література	389

Передмова

На сьогодні серед найбільш актуальних проблем забезпечення процесу ринкового реформування економіки України є становлення ефективної системи бухгалтерського обліку. Особливо це стосується бухгалтерського обліку зовнішньоекономічних операцій, які реалізуються в середовищі загальноприйнятих і, як правило, уніфікованих міжнародних стандартів та звичаїв.

Бухгалтерський облік зовнішньоекономічної діяльності, з одного боку, повинен всебічно і повно охоплювати її форми та різновиди, а з іншого, — бути адаптованим до обліково-аналітичної системи господарювання України взагалі. Саме такий підхід покладає в основу навчального посібника, що пропонується.

У першому розділі розглядається зовнішньоекономічна діяльність як специфічний об'єкт бухгалтерського обліку, розкривається сутність загальних понять, що використовуються у вітчизняній та міжнародній практиці.

У другому розділі розкриті умови укладання зовнішньоекономічних угод з точки зору фахівців обліку, як користувачів інформації, та для подальшого відображення у реєстрах бухгалтерського обліку.

Третій розділ присвячено відображенню у системі бухгалтерського обліку конкретних типових зовнішньоекономічних операцій: експортних, імпортних, бартерних, лізингових, консигнаційних та операцій з давальницькою сировиною.

У четвертому розділі висвітлено основні аспекти облікового відображення розрахункових операцій з урахуванням уніфікованих правил, рекомендованих Міжнародною торговельною палатою. Даніються практичні поради щодо зменшення ризиків при валютних розрахунках.

Специфіка бухгалтерського обліку операцій підприємств з іноземними інвестиціями розкрита у п'ятому розділі. Викладено важливі питання організації та законодавчого регулювання іноземного інвестування, обліку формування та змін у статутному фонді підприємств різних організаційно-правових форм, облік результатів їх фінансово-господарської діяльності.

В шостому розділі розглянуто проблеми бухгалтерського обліку специфічних зовнішньоекономічних операцій, та операцій що не набули широкого застосування або не мають чіткої й однозначної державної регламентації. Такі, приміром, як: компенсаційні;

реекспортні; реімпортні; за ліцензійним договором. Значна увага приділена обліку цінних паперів, нематеріальних активів, підвітних сум в іноземній валюті.

Сьомий розділ присвячений аналізу господарської діяльності підприємств, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю. Розглядаються питання аналізу фінансового стану підприємств, виробничо-господарської діяльності та інші.

Восьмий розділ присвячений роботі підприємств у офшорних зонах. Особливо акцентовано увагу на питаннях реєстрації та оподаткування.

В роботі також звертається увага на деякі наукові дискусійні положення з бухгалтерського обліку зовнішньоекономічних операцій. Такий підхід відкриває простір для подальших досліджень.

Книга розрахована на студентів, які вивчають курс «Облік та аналіз зовнішньоекономічної діяльності», а також на економістів-практиків у галузі організації та управління процесом бухгалтерського обліку зовнішньоекономічних операцій за ринкових умов.

Автори:

Ю.А. Кузьмінський — розділи 2, 4, 8
В.Г. Козак — розділи 1, 3 (§§ 3.1-3.5), 6
Л.І. Лук'яненко — розділи 3 (§ 3.6), 5
М.Р. Лучко, М.Я. Остап'юк — розділ 7

Авторський колектив складає щиро подяку:

В.В. Бабічу, кандидату економічних наук, доценту кафедри обліку і аудиту в промисловості Київського національного економічного університету;
Г.В. Ковалю, кандидату економічних наук, доценту, першому вісупишнику голови правління асоціації «Українські економісти»;
М.Г. Мельничуку, головному бухгалтеру АНТК ім. О. К. Антонюка;
В.В. Суляковій, головному бухгалтеру ТОВ «Кондор»,

за допомогою в створенні навчального посібника.

РОЗДІЛ 1.

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ОБЛІКУ

§ 1.1. Зовнішньоекономічна діяльність та основні елементи її побудови

Зовнішньоекономічна діяльність — це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, що побудована на взаємовідносинах між ними й має місце як на території нашої держави, так і за її межами.

Зовнішньоекономічна діяльність в Україні регламентується Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та міжнародними договорами з окремими країнами.

Зовнішньоекономічна діяльність пов'язана з виробництвом та обміном матеріальних і нематеріальних благ, що виступають у формі товару.

Суб'єкти господарської діяльності України та іноземні суб'єкти господарської діяльності у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності керуються такими принципами:

суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;

свободи зовнішньоекономічного підприємництва;

юридичної рівноправності та недискримінації;

верховенства законів;

захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які полягають в тому, що Україна є державою;

еквівалентного обміну, недопущення демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів.

§ 1.2. Загальні поняття про зовнішньоекономічну діяльність

Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є: фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства), які володіють цивільною правосудністю і дієздатністю згідно з чинним законодавством України і постійно проживають на території України;

юридичні особи, які зареєстровані і мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні і інші види господарських това-

РОЗДІЛ 7. ПОГЛИБЛЕНИЙ АНАЛІЗ ПІДПРИЄМСТВ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

§7.1. Місце економічного аналізу в системі управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств.

З розвитком зовнішньоекономічних зв'язків підприємств діяльність в даній сфері стає одним із важливих об'єктів економічного аналізу, який дає змогу вивчати стан і розвиток економіки господарства, економіко-правове середовище зовнішньоекономічної діяльності, конкурентну сферу, а також досліджувати пріоритетні напрями активізації на світовому ринку.

Аналіз зовнішньоекономічної діяльності спрямований на досягнення мотивації та наслідків виробничих і фінансових змін, впливу на економічний стан підприємств у цілому.

З метою впливу на ефективність управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств і, в кінцевому результаті, для одержання економічного стану країни потрібне якісно вище інформаційне забезпечення економічного аналізу. В свою чергу, повинна бути достовірність аналітичної інформації залежить від загального стану бухгалтерського і податкового обліку. Так, основними джерелами даних для економічного аналізу зовнішньоекономічної діяльності підприємств є бухгалтерська і статистична звітність, міждержавний експорт та імпорт, митні декларації.

У процесі вивчення зовнішньоекономічної діяльності використовують якісні і кількісні економічні показники. За допомогою якісних показників аналізують раціональність використання коштів в експортно-імпортних операціях, швидкість їх обігу у внутрішньо-торговельних операціях, ефективність таких операцій, забезпеченість банківських кредитів, а також — фінансові результати діяльності. Кількісні показники характеризують обсяги зовнішньоекономічної діяльності: обсяг виконаних робіт чи послуг, вартість експорту та імпорту товарів.

Економічний аналіз зовнішньоекономічної діяльності підприємств доцільно проводити за такими основними етапами: — дослідження ефективності, переваг і недоліків укладання контрактів і договорів;

— вивчення раціональності використання ресурсів з метою

уменшення небажаних відхилень від намічених завдань; — аналітична оцінка виконання угод і виробничо-фінансових результатів зовнішньоекономічної діяльності.

В ході аналізу слід враховувати вплив факторів на зовнішньоекономічну діяльність. Серед основних зовнішніх факторів в даному відношенні виділяють загальний стан економічного і політичного середовища в країні, міждержавних угод тощо. До внутрішніх факторів відносять конкурентоспроможність продукції підприємства, його популярність на світовому ринку, рекламне забезпечення.

Важливе значення для функціонування підприємств на зовнішньоекономічному ринку має правильний вибір цими підприємствами стратегії і тактики роботи. Одним з головних питань стратегічного плану є вибір сфери діяльності, визначення перспективних проєктів в ній. Розв'язання проблем, що стоять перед підприємством на стадії його організації, починається з аналізу достовірності інформації, яка міститься у фінансовій звітності і нагромаджується у процесі здійснення маркетингових досліджень.

Наступним важливим питанням, що вирішується в процесі управління діяльністю підприємств, є визначення тактичного підходу до виконання поставлених перед ним завдань. Тут потрібно враховувати той факт, що здійснення зовнішньоекономічної господарської діяльності підприємства відбувається в умовах конкуренції. Ринкові регулятори, з'єднуючись з конкуренцією, створюють єдиний механізм господарювання, який примушує виробника враховувати інтереси і потреби споживача. Господарський суб'єкт, який не зумів вижити в умовах конкуренції, стає банкрутом. Під банкрутством господарського суб'єкта розуміють його нездатність виконувати свої зобов'язання перед кредиторами і debіторами.

Щоб уникнути банкрутства, керівництво підприємства повинно постійно стежити за кон'юктурою ринку і ефективно використовувати наявні господарські засоби для забезпечення високої конкурентоздатності. Розв'язання проблем повинно здійснюватись внаслідок глибокого і всебічного аналізу даних бухгалтерського обліку та звітності.

Основним завданням економічного аналізу є:

- оцінка результатів господарської діяльності за попередній та поточний роки;
- виявлення факторів, які позитивно чи негативно вплинули на кінцеві показники роботи підприємства;
- прийняття рішень про визначення структури балансу за-

довільною (незадовільною), а підприємства — платоспроможним (неплатоспроможним).

Джерелом інформації для проведення аналізу є:

- баланс підприємства за попередній рік та звітний період, ф. 1;
- звіт про фінансові результати за звітний період, ф. 2;
- звіт про фінансово-майновий стан, ф. 3;
- звіт про витрати на виробництво продукції, робіт, послуг, ф. 5-6;
- розрахунок нормативу власних оборотних коштів;
- розрахування дебіторської та кредиторської заборгованості (знос), ф. 11.-ОФ;
- зведена таблиця основних показників, ф. 22 (річні);
- звіт про рух коштів в іноземній валюті, ф. 15;
- бізнес-план;
- матеріали маркетингових досліджень;
- висновки аудиторських перевірок;
- інша інформація.

Відповідно до поставлених завдань методика аналізу фінансового-господарського стану складається з трьох частин: аналізу фінансового стану, аналізу виробничо-господарської діяльності підприємства, аналізу зовнішньоекономічної діяльності.

§7.2. Аналіз фінансового стану.

Для характеристики фінансового стану підприємства, використавши ним власних та залучених коштів застосовуються показники балансу ф. 1., звіту ф. 3.

Аналіз проводиться з використанням методу порівняння до них загальної вартості майна підприємства на початок і кінець звітного періоду. При цьому зменшення валюти балансу за звітний період свідчить про скорочення господарської діяльності підприємства, що призводить до його неплатоспроможності. При аналізі балансу виявляють такі його статті, які свідчать про недоліки та незадовільну роботу господарського товариства і його фінансовий стан.

Особлива увага звертається на:

- “товари відвантажені, несплачені в строк” ряд. 165;
- “розрахунки з дебіторами за товари, роботи, послуги”

несплачені в строк “ ряд. 180;

— “збитки минулих років” ряд. 330;

— “збитки звітного року” ряд. 340;

— “довгострокові кредити, позики, що не погашені в строк”, ряд. 520;

— “короткострокові кредити та позики, що не погашені в строк”, ряд. 620;

— “розрахунки з кредиторами за товари, роботи, послуги, не сплачені в строк “ ряд. 640.

У разі необхідності проводиться детальніший аналіз цих та інших статей балансу з використанням розшифрувань до них.

Однією з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства є його фінансова незалежність від зовнішніх джерел. З цією метою обчислюється коефіцієнт фінансової незалежності Кавт. Його розглядають як відношення загальної суми власних коштів до підсумку балансу:

$$\text{Кавт} = \frac{\text{ф.1.ряд.480}}{\text{ф.1.ряд.350}}$$

Практикою встановлено, що загальна сума заборгованості не повинна перевищувати суму власних джерел фінансування, тобто критичне значення Кавт = 0,5. Чим більше значення коефіцієнта, тим кращий фінансовий стан підприємства (менша залежність від зовнішніх джерел).

Для визначення фінансової стійкості вираховують коефіцієнт фінансової стабільності (Кфс), який характеризує співвідношення власних та позикових коштів

$$\text{Кфс} = \frac{\text{ф.1.ряд.490}}{\text{ф.1.ряд.530} + \text{ряд.750}}$$

Перевищення власних коштів над позиковими вказує на те, що підприємство має достатній рівень фінансової стійкості і відносно незалежне від зовнішніх фінансових джерел. Нормативне значення Кфс ? 1. Якщо Кфс < 1, то потрібно в'ясувати причини зменшення фінансової стабільності. Так, якщо Кфс менше 1, дане підприємство є нестійким у фінансовому відношенні. Причиною фінансової нестабільності можуть бути необґрунтоване збільшення матеріальних запасів і скорочення виручки від реалізації продукції, податковий тиск. З метою поліпшення фінансового стану керівництву необхідно прийняти рішення щодо зменшення виробничих запасів і збільшити виробничу потужність.

Важливе значення у процесі аналізу джерел власних коштів має показник фінансового лівериджу (Фл), який характеризує залежність підприємства від довгострокових зобов'язань і визначається

ся як відношення довгострокових зобов'язань до джерел власних коштів:

$$\text{Фл} = \frac{\text{Ф.1.ряд.530}}{\text{Ф.1.ряд.490}}$$

Зростання значення Фл свідчить про зростання фінансового ризику, тобто — про можливість втрати платоспроможності. В такому разі детальніше аналізуються показники другого розділу пасиву балансу.

Для вирішення питань щодо забезпечення підприємства власними коштами ми рекомендуємо розраховувати коефіцієнт забезпечення власними коштами (Кзк). Цей коефіцієнт розраховується як відношення різниці між обсягами джерел власних та притриманих до них коштів (за вирахуванням статей: "розрахунки з учасниками", "резерви наступних витрат та платежів", "доходи майбутніх періодів", "реструктуризований борг") і фактичної вартості основних засобів та інших позаоборотних активів до фактичної вартості наявних у підприємстві оборотних коштів:

$$\text{Кзк} = \frac{\text{Ф.1. (ряд. 490-ряд. 450-ряд. 455-ряд. 460-ряд. 465)} \cdot \text{Ф.1. ряд. 070}}{\text{Ф.1. (ряд. 150+ряд. 320)}}$$

Значення Кзк повинно бути більшим за 0,1. Якщо воно виявляється меншим, то це свідчить про недостатнє забезпечення підприємства власними коштами. Така ситуація може призвести до банкрутства.

Після визначення вищезазначених показників фінансового стану підприємства для поглибленого аналізу фінансового стану необхідно проаналізувати структуру кредиторської заборгованості. Вивченню підлягають дані третього розділу пасиву балансу "розрахунки та інші пасиви" (рядки 600-750). При цьому визначається частка окремих статей розділу в загальній сумі кредиторської заборгованості, а також відхилення значень цих статей на кінець звітного періоду відносно початку року.

З цією метою ми пропонуємо скласти таблицю, в якій показувалась би структура поточної кредиторської заборгованості (табл.1.)

№ з/п	Показник	Ф.1.		На початок року		На кінець звітного періоду		Відхилення
		код	радка	сума, тис.грн.	% до суми заборр.	сума, тис.грн.	% до суми заборр.	
1.	Короткострокові кредити банків	600	34000	26.9	38000	27.5	4000	0.6
2.	Короткострокові позикові кошти	610	18000	14.3	17000	12.3	-1000	-2
3.	Короткострокові кредити та позики, що не потрачені в строк	620	22000	17.5	24000	17.4	2000	-0.1
4.	Розрахунки з кредиторами:		5200	41.3	59000	42.8	7000	1.5
	- за товари, роботи, послуги, строк плати яких не настає	630	22000	17.5	25000	18.1	3000	0.6
	- за товари, роботи, послуги, не сплачені в строк	640	17000	13.5	19000	13.8	2000	0.3
	- за векселями виданими	650	1200	0.9	1100	0.8	-1000	-0.1
	- за авансами одержаними	660	2400	2.1	3400	2.5	1000	0.4
	- з бюджетом	670	3800	3	4500	3.3	700	0.3
	- по позабюджетних платежах	680	1600	1.3	1800	1.3	200	0
	- за страхування	690	900	0.7	1100	0.7	200	0.1
	- по оплаті праці	700	3100	2.5	3100	2.2	0	-0.3
	- дочірні підприємствами	710	-	-	-	-	-	-
	- з іншими кредиторами	720	1000	0.8	-	-	-	-
5.	Позики для працівників	730	-	-	-	-	-	-
	Всього:		12600	100	138000	100	12000	0

Структура поточної кредиторської заборгованості підприємства "Х"

Особливу увагу необхідно звернути на наявність протриваності заборгованості перед бюджетом, позабюджетними фондами, електроенергією, газ, воду). Виходячи з даних кредиторами (за заборгованість підприємства "х" на кінець 1997 року об'єднано на 12 млн. грн., що негативно впливає на її фінансовий стан) поліпшення фінансового стану підприємства керівництву необхідно прийняти рішення щодо ліквідації заборгованості перед бюджетом, із страхування, оплати праці і т.д.

Для аналізу структури кредиторської заборгованості необхідно проаналізувати структуру активів. Активи підприємства розподіляються як з точки зору їх участі у виробництві, так і з точки зору оцінки їх ліквідності. Безпосередньо з'ясовують участь у виробничому циклі основних фондів, нематеріальних активів, запасів і затрат, грошових коштів. При цьому уточнюються найбільш ліквідні активи підприємства. При цьому уточнюються також, а також короткострокові цінні папери. Водночас звертається увага на найменш ліквідні активи — основні фонди, що аналізуються на балансі підприємства, інші позаоборотні активи.

Зміна структури активів підприємства в бік збільшення частки оборотних активів може вказувати на:

- формування більш мобільної структури активів, що сприяє прискоренню оборотності засобів підприємства;
- відволікання частини поточних активів на кредитування споживачів товарів (робіт, послуг) підприємства та інших дебіторів, що свідчить про фактичну іммобілізацію цієї частини оборотних засобів із виробничого циклу;
- викривлення результатів оцінки основних фондів внаслідок того, щоб зробити однозначні висновки про причини зміни аналіз розділів і окремих статей активу балансу.

Враховуючи те, що питома вага основних засобів та позаоборотних активів може змінюватися внаслідок впливу зовнішніх факторів (наприклад, поряток їх обліку, при якому коригування вартості основних фондів в умовах інфляції здійснюється із запізненням, а ціна на сировину, матеріали, готову продукцію може підвищуватися досить високими темпами), необхідно звернути особливу увагу на зміну абсолютних показників форми №1 за звітний період (рядки 010, 011, 012). Саме вона відтворює рух

основних засобів (зміну норм амортизації, груп розподілу основних фондів, вибуття, введення в експлуатацію нових).

Необхідно проаналізувати рух основних фондів та амортизаційних відрахувань за попередній та поточний роки (форма 11-ОФ), а також аналітичного обліку за звітний період. Звернути увагу на основні фонди підприємства, які придбані, реалізовані, ліквідовані або віддані в оренду протягом поточного року.

Наявність довгострокових фінансових зобов'язань (рядок 040) внаслідок інвестиційну спрямованість вкладень підприємства. Якщо в результаті аналізу фінансово-господарського стану підприємства буде визнане нецелатоспроможним, рекомендується додатково вивчити склад його інвестиційних паперів, дати оцінку їх ліквідності, а також — ефективності та доцільності відволікання коштів підприємства на дані вкладення.

При аналізі першого розділу активу балансу необхідно також звернути увагу на тенденцію зміни таких його статей, як устаткування (рядок 035), незавершені капітальні вкладення (рядок 030), майно в оренді (рядок 055), оскільки вказані активи не беруть участі у виробничому обороті і, за певних умов, збільшення їх частки може негативно вплинути на результативність фінансової діяльності підприємства.

Після аналізу основних засобів та інших позаоборотних активів з метою вивчення фінансового стану підприємства необхідно проаналізувати власні оборотні засоби. Власні оборотні засоби — це робочий капітал (Рк), який визначається як різниця між оборотними активами підприємства та його короткостроковими зобов'язаннями. Тобто — робочий капітал є тією частиною оборотних активів, яка фінансується за рахунок власних коштів та довгострокових зобов'язань. Наявність робочого капіталу свідчить про те, що господарське товариство не тільки здатне сплатити власні поточні борги, а й має фінансові ресурси для розширення діяльності та інвестування. Для визначення Рк слід від суми підсумків розділів 2.3 активу балансу відняти підсумок розділу 3 пасиву:

$$\text{Рк} = \text{ф.1. (ряд.150 + ряд.320 — ряд.750)}.$$

Фактичне значення Рк необхідно порівняти з його нормативною величиною (див.ф.3., ряд.590).

Платоспроможність підприємства визначається передусім величиною його робочого капіталу.

Як нестача робочого капіталу, так і його надлишок може бути негативною ознакою. Оптимальний розмір Рк залежить від сфери

діяльності, обсягу реалізації, кон'юнктури ринку.

Якщо сума довгострокових кредитів перевищує робочий капітал ($R_k < \text{ряд.530}$), то це свідчить, що підприємство використовує частину довгострокових позик і кредитів на фінансування поточних операцій, тобто здійснює нецільове їх використання.

При зменшенні R_k необхідно з'ясувати, з якої причини це відбулося і як вплинуло на маневреність робочого капіталу.

Маневреність робочого капіталу (M_k) характеризує частку запасів у його загальній сумі, тобто — визначається відношенням величини запасів до розміру робочого капіталу:

$$M_k = 3 : R_k = \text{ф.1.ряд.150} : \text{ф.1. (ряд.150 + ряд.320 — ряд.750)}$$

де

3 — запаси і затрати.

Зростання товарних запасів, характерне за умов інфляції, призводить до залучення довгострокових кредитів, що, в свою чергу, може негативно вплинути, враховуючи високі кредитні ставки, на платоспроможність підприємства.

Важливим показником платоспроможності господарського товариства є коефіцієнт покриття (K_p). Він визначається співвідношенням усіх поточних активів (за вирахуванням витрат майбутніх періодів) до короткострокових зобов'язань і характеризує достатність оборотних коштів підприємства для погашення своїх боргів протягом року:

$$K_p = \text{IIA} + \text{IIA} : \text{III} = \text{ф.1. (ряд.150 + ряд.320 - ряд.120)} : \text{ф.1. ряд.750}$$

де

IIA — підсумок II розділу активу балансу;

IIA — підсумок III розділу активу балансу;

III — підсумок III розділу пасиву балансу.

K_p показує, скільки грошових одиниць оборотних коштів припадає на кожну грошову одиницю короткострокових зобов'язань. Значення K_p повинно знаходитися у межах 1-1,5.

Після аналізу власних оборотних засобів господарського товариства виникає необхідність проаналізувати структуру оборотних засобів. Оборотні засоби підприємства складаються із запасів і інших активів (III розділ балансу) та грошових коштів, розрахунків, інших активів (II розділ активу балансу).

Швидкість обороту оборотних засобів підприємства є однією з якісних характеристик фінансової політики підприємства. Чим більша швидкість обороту, тим ефективніше працює підприємство. Тому абсолютне чи відносне зростання оборотних засобів може

свідчити не тільки про розширення виробництва або дію факторів інфляції, але й про уповільнення їх обороту. Це теж викликає уповільнення їх маси.

Для визначення тенденції обіговості оборотних засобів ми пропонуємо розраховувати коефіцієнт оборотності (K_o), який визначається як відношення виручки (валового доходу) від реалізації продукції, без врахування ПДВ та акцизного збору (ф.2.), до суми оборотних засобів підприємства (ф.1.):

$$K_o = \text{ф.2. (ряд.010 - ряд.015 - ряд.020)} : \text{ф.1. (ряд.150 + ряд.320)}$$

У нашому прикладі зменшення значення K_o на кінець звітного періоду порівняно з його значенням на початок року (табл.2.) свідчить про уповільнення обороту оборотних засобів. Це негативно впливає на фінансовий стан підприємства.

Показником ефективності використання оборотних засобів є також час обороту ($Ч_o$) — тривалість в днях одного обороту. Він визначається як відношення кількості календарних днів звітного періоду до коефіцієнта оборотності:

$$Ч_o = T / K_o,$$

де

T — кількість календарних днів звітного періоду.

В нашому прикладі на підприємстві $Ч_o = 120$ днів (табл.2.), тобто — підприємству для поповнення оборотних засобів необхідно 120 календарних днів.

Важливими показниками ефективності використання активів є оборотність запасів та тривалість одного обороту запасів. Коефіцієнт оборотності запасів ($K_{оз}$) визначається як відношення об'ємності реалізованої продукції до середньої вартості запасів:

$$K_{оз} = \text{ф.2. ряд.040. графа.4.} : \text{ф.1. (ряд.150.л + ряд.150.к)} \cdot 0,5$$

де

л — початок звітного періоду;

к — кінець звітного періоду;

На підприємстві $K_{оз} = 2,3$ (табл.2), тобто — тут у середньому в 2,2 раза поповнюються запаси протягом звітного періоду, що позитивно впливає на фінансовий стан.

Середня тривалість одного обороту запасів ($Ч_{оз}$) визначається за формулою:

$$Ч_{оз} = T : K_{оз}$$

У нашому прикладі (табл.2.) $Ч_{оз} = 140$ днів, тобто — підприємству для поповнення виробничих запасів, що були використані в процесі господарської діяльності, потрібно 140 календарних днів.

Таблиця 1

Основні фінансово-економічні показники та коефіцієнти

№ з/п	Показники та коефіцієнти	Норматив значення	Фактичне значення	
			на початок року	на кінець звітного періоду
1.	Коефіцієнт покриття, П	>1	0.75	0.78
2.	Коефіцієнт забезпечення власними коштами, Кзк	>0.1	0.08	0.08
3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності, Кал	>0.2	0.21	0.21
4.	Коефіцієнт автономії, Кавт	>0.5	0.36	0.42
5.	Коефіцієнт фінансової стабільності, Кфс	>1	0.8	0.9
6.	Показник фінансового лівереджу, Фл	зменшився	-	-
7.	Маневреність робочого капіталу, Мк	збільшився	-	-
8.	Коефіцієнт оборотності оборотних засобів, Ко	збільшився	0.8	0.6
9.	Час обороту оборотних засобів, Чо	зменшився	119	120
10.	Коефіцієнт оборотності засобів, Коз	збільшився	2.1	2.2
11.	Час обороту запасів, Чоз	зменшився	136	140

Збільшення питомої ваги виробничих запасів у структурі активів може свідчити про:

- зростання виробничого потенціалу підприємства;
- прагнення за рахунок вкладень у виробничі запаси захистити грошові активи підприємства від знецінення внаслідок інфляції;
- нерациональність обраної господарської стратегії, внаслідок чого значна частина поточних активів іммобілізована в запасах, ліквідність яких може бути незначною.

При значному збільшенні запасів і затрат необхідно проаналізувати чи не відбувається це збільшення за рахунок необгрунтованого відновлення активів з виробничого обороту, що призводить до збільшення кредиторської заборгованості і погіршення фінансового стану підприємства. Аналізуючи розділ "грошові кошти", "рахунки та інші активи" активу балансу необхідно звернути увагу на темпи росту дебіторської заборгованості (ряд.170), в тому числі простроченої (ряд.180), по векселях одержаних (ряд.190). Зростання цих статей балансу свідчить про надання господарським товариством товарних послуг для споживачів своєї продукції. Кредитуючи їх, підприємство фактично ділиться з ними чи

решення свого прибутку. В той же час воно може брати кредити для забезпечення своєї господарської діяльності, що призводить до збільшення власної кредиторської заборгованості. Важливим показником ліквідності господарського товариства є коефіцієнт абсолютної ліквідності (Кал), який характеризує негайну готовність підприємства ліквідувати короткострокову заборгованість і визначається як відношення суми грошових коштів підприємства та короткотермінових фінансових вкладень до суми короткотермінових (поточних) зобов'язань:

$$K_{ал} = \frac{Ф.1. (ряд. 250 + ряд. 260 + ряд. 270 + ряд. 280 + ряд. 290)}{Ф.1. ряд. 750}$$

Значення Кал є достатнім у межах 0,2 — 0,35, а менше 0,2 — це зовнішня ознака неплатоспроможності. У нашому прикладі (табл.2.) $K_{ал}=0,21$, що свідчить про платоспроможність підприємства. Для прийняття рішень щодо поліпшення стану необхідно проаналізувати витрати на виробництво. Аналізу підлягають витрати підприємства, які безпосередньо пов'язані з виробництвом, добутом продукції, виконанням робіт та наданням послуг. Дані для проведення аналізу необхідно взяти з річної або квартальної форми 5-с — "Звіт про витрати на виробництво продукції, робіт послуг". Детальніше аналізуються ті статті витрат, які становлять значну частку (табл.3.). Доцільність таких витрат визначається з урахуванням специфіки виробництва.

При значних питомих витратах у загальному обсязі матеріальних витрат (ряд 012 форми 5-с) на газ, електроенергію, паливо, тепло, воду вказуються їх абсолютні та відносні величини. Використовуючи дані таблиці 3, керівництво підприємства може прийняти управлінські рішення щодо зменшення витрат на виробництво і цим покращити його фінансовий стан.

Важливим показником фінансового стану господарського товариства є прибутковість підприємства. Вона характеризується сумою прибутку та рівнем рентабельності. Рівень рентабельності визначається як відношення прибутку від реалізації (П) до собівартості продукції (С), робіт, послуг

Тобто:

$$P = \frac{П}{С} \cdot 100\% = \frac{Ф.2.ряд.050}{Ф.2.ряд.040} \cdot 100\%$$

Усі дані беруться із ф.2. — "Звіт про фінансові результати та їх використання". У процесі аналізу необхідно визначити як змінюються протягом періоду значення прибутку від реалізації, чистого прибутку, рівня рентабельності. Розглядаються у зв'язку з цим фактори, що призводять до таких змін.

Аналіз прибутковості на підприємстві "Х"

№ з/п	Показник	Форма звітності 2, рядок	Значення		Відхилення	
			за минулий рік	на кінець звітного періоду	значення	% до початку року
1.	Виручка	010	110000	106000	-4000	-3.4
2.	ПДВ, у % до виручки	015	18330	17667	-663	-3.6
3.	ПДВ, у % до виручки		16.7	16.7	+	+
4.	Акцизний збір, тис. грн.	020	6780	5360	-1420	-20.9
5.	Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	040	97000	96000	-1000	-1.1
6.	Собівартість, у % до виручки		0.882	0.906	x	x
7.	Прибуток (збиток) від реалізації, тис. грн.	050	-12110	-13027	-917	7.6
8.	Рівень рентабельності, %		+	+	+	+
9.	Прибуток від реалізації, у % до виручки		+	+	+	+
10.	Балансовий прибуток, тис. грн.	090	2380	3200	820	34.4
11.	Платежі до бюджету, тис. грн.	200	22180	21900	-280	-1.3
12.	Чистий прибуток (збиток) (п.10-п.11)		-19800	-18700	-1100	-5.6

Аналізу підлягає розподіл прибутку звітного та попереднього років, який відображений в ф.2.

У тому випадку, коли підприємство збиткове, можна зробити висновок про джерела поповнення його власних коштів для ведення нормальної господарської діяльності.

За наявності збитків попереднього або звітного року співвідношення у відсотках для відповідної графи не розраховується. Аналізується тільки відхилення за статтями використання прибутку.

Якщо на виробничий розвиток спрямовано менше 30% чистого прибутку, необхідно встановити об'єктивність причин такого розподілу, а також звернути увагу на розподіл прибутку "на інші цілі".

Аналіз витрат на виробництво на підприємстві "Х"

№ з/п	Показник	Форма звітності 5-с, графа 1, рядок	На початок року		На кінець звітного періоду		Відхилення	
			сума, тис. грн	% до суми заборг.	сума, тис. грн.	% до суми заборг.	сума, тис. грн.	% до суми заборг.
1.	Вартість продукції, робіт, послуг	010	110000	-	106000	0	-4000	
2.	Витрати на виробництво, у тому числі:	011	74900	100	77100	100	2200	0
	матеріальні витрати	012	54000	72.1	56000	72.6	2000	0.5
	амортизація ОФ	014	2700	3.6	2600	3.4	-100	-0.3
	витрати на оплату праці	015	3100	4.1	3100	4	0	-0.1
	вдраховування на соціальні заходи	017	900	1.2	1100	1.4	200	0.2
	інші витрати	018	14200	19	14300	18.6	100	-0.4
3.	Собівартість виробленої продукції	019	97000	-	96000	-	-1000	

Крім того, вивчається вплив на балансовий прибуток таких показників як виручка від реалізації, ПДВ, акцизний збір, собівартість реалізованої продукції, а також прибуток (збиток) від іншої реалізації та позареалізаційні операції (ряд.060, ряд.070, ф.2.).

Такий аналіз дасть змогу керівництву підприємства прийняти правильне рішення щодо підвищення прибутковості підприємства і тим самим поліпшити в кінцевому підсумку його фінансовий стан. Результати аналізу ми пропонуємо занести у відповідну таблицю (табл.4.)

Необхідним елементом аналізу є дослідження результатів фінансової діяльності та напрямів використання прибутку.

У разі використання прибутку більше, ніж його отримано (ряд. 481 > ряд. 482), необхідно звернути увагу на те, які саме статті витрат призвели до збитку.

Для наочності проведемо аналіз використання прибутку підприємством "х", одержані результати аналізу запишемо в таблицю 6.

Таблиця 6

Використання прибутку минулого та звітних років

№ з/п	Показник	Форма 2, рядок	На початок року		На кінець звітного періоду		Відхилення		
			сума, тис. грн.	% до суми заборг.	сума, тис. грн.	% до суми заборг.	сума, тис. грн.	% до суми заборг.	
I	Балансовий прибуток (збиток)	090	2380	x	3200	x	820	x	
II	Використання прибутку:								
1.	Платежі до бюджету	200	22180	x	21900	x	-280		
2.	Чистий прибуток (р. 090-р. 200)		-19800	100	-18700	100	1100	x	
3.	Відраховування до страхового фонду	210	+	x	x	x	x	x	
4.	Збільшення статутного фонду	215	x	x	x	x	x	x	
5.	Виробничий розбиток	220	x	x	x	x	x	x	
6.	Соціальний розбиток	230	x	x	x	x	x	x	
7.	Заохочування	240	x	x	x	x	x	x	
8.	Дивіденди	245	x	x	x	x	x	x	
9.	Вилучення виручки	250	x	x	x	x	x	x	
10.	Поповнення оборотних коштів	255	x	x	x	x	x	x	

§7.3. Аналіз виробничо-господарської діяльності.

При аналізі господарської діяльності господарського товариства необхідно, насамперед, вивчити загальну виробничу структуру, визначити основні техніко-економічні показники його структурних підрозділів (обсяги виробництва, чисельність працівників, основні фонди, ФОП та ін.), кількість та місцезнаходження окремих структурних підрозділів, у т.ч. допоміжних та обслуговуючих, оптимальність їх розташування, а також — план будівель та споруд.

Якщо існує можливість відокремлення певних структурних осередків (виділення в період майбутньої реструктуризації), то при цьому додається план-схема підприємства, опис окремих об'єктів, таблиці до них. Визначаються основні види продукції, визначаються обсяги їх випуску та реалізації за попередній і звітний роки, а також прогнозні показники на наступний рік для кожного структурного підрозділу та для підприємства в цілому. Визначається частка кожного виду продукції (робіт, послуг) в загальному обсязі.

Розглядається рівень існуючої технології виробництва: наявність сучасних передових технологій, використання "ноу-хау" та власних розробок, можливість замінити застарілі технології новими, використання автоматизованих систем управління. Звертається увага на циклічність технологічних процесів (їх безперервність), повторне використання продуктів переробки (відходів), наявність науково обґрунтованих технологічних норм виготовлення продукції, серійність виробництва.

Основні показники, які характеризують використання основних фондів, наявність нематеріальних активів, їх знос ми пропонуємо відображати в табл. 6.

Ефективність використання основних фондів характеризується показником фондовіддачі (Фв), який вираховується як відношення виручки від реалізації, без ПДВ і акцизного збору, до середньої вартості основних фондів:

$$Фв = \frac{Ф.1}{Ф.2} \cdot 0,5$$

+ ряд. 012.к.) · 0,5

де

п — на початок звітного періоду;

к — на початок — кінець періоду.

Зростання Фв свідчить про підвищення ефективності використання основних фондів, цей показник порівнюється з середньогалузевим.

Для визначення доцільності придбання та використання наяв-

Аналіз використання трудових ресурсів

№ з/п	Назва показника	Форма, ряд, графа	За попередній рік	На кінець звітного періоду	Відхилення у % до початку року
1	Середньоспискова чисельність штатних працівників	3-ПВ, 301, гр.2	11000	9000	-18.2
2	Середньоспискова чисельність в еквіваленті повної зайнятості, чол.	1-ПВ, 001, гр.2	4320	4560	5.6
3	Прийнято працівників, чол.	3-ПВ, 501, гр.1	-	-	-
4	Вибуло працівників, чол., у т.ч.	3-ПВ, 501, гр.1	-	-	-
5	за власним бажанням, звільнено за прогули та інші порушення трудової дисципліни	505	665	478	-28.1
6	-через скорочення штатів	506	734	579	-21.1
7	Втрати робочого часу, людино-годин	3-ПД, 304, гр.1	97680	95770	-2
8	Фонд оплати праці, тис. грн.	1-ПВ, 004, гр.2	620000	710000	14.5
9	Середньомісячна заробітна плата	-	120	132	10

них нематеріальних активів вони розглядаються пооб'єктно. Включається на дотримання періодичності проведення їх інвентаризації виконання постанов Уряду щодо індексації.

Аналізуючи дані цієї таблиці, ми бачимо, що підприємство поступово оновлює свої виробничі фонди. Це дало йому можливість незначною мірою підвищити фондівдачу основних фондів. Користуючись даними цієї таблиці, менеджери мають можливість ефективніше використовувати наявні виробничі фонди, що позитивно вплине на фінансово-господарську діяльність підприємства. З метою зниження собівартості продукції необхідно проаналізувати використання трудових ресурсів господарського товариства. З цією метою аналіз використання трудових ресурсів проводиться на підставі даних статистичних форм звітності 1-ПВ, 3-ПВ.

Аналіз виробничого потенціалу

№ з/п	Назва показника	Форма 1, рядок	На початок року	На кінець звітного періоду	Відхилення (тис. грн.)
1.	Балансова вартість основних фондів, усього, тис. грн.	12	148000	151000	3000
1.1	у тому числі вартість фондів, знос яких до 50%		68000	69700	1700
	- від 50 до 75%		36400	38900	2500
	- від 75 до 100%		43600	42400	-1200
1.2	із загальної вартості основних фондів, зі строком служби				
	- до 5 років		39400	42800	3200
	- від 5 до 10 років		43700	44900	1200
	- від 10 до 20 років		46100	46200	100
	- більше 20 років		18600	17100	-1500
2.	Знос основних фондів	011			
	- тис. грн.		41200	42500	1300
	- % зносу		21.8	23.6	1.8
3.	Балансова вартість ОФ, які не використовуються:				
	- тис. грн.		-	-	-
	- % зносу		-	-	-
4.	Знос ОФ, які не використовуються				
	- тис. грн.		-	-	-
	- % зносу		-	-	-
5.	Балансова вартість нематеріальних активів, тис. грн.	020	27300	28700	1400
6.	Знос нематеріальних активів:				
	- тис. грн.		2900	3160	260
	- % зносу		8.2	7.6	-0.6
7.	Фондовідача виробничих фондів		0.64	0.72	0.08

Детально аналізуються причини, які призвели до втрат робочого часу (брак замовлень, сировини, втрата традиційних ринків збуту, висока ціна продукції, низька конкурентоспроможність продукції, незадовільна робота обладнання, відсутність маркетингових досліджень тощо). На підставі результатів вивчення цих питань робиться висновок про відповідність (невідповідність) чисельності працівників потребам виробництва. Наслідки аналізу використання трудових ресурсів ми рекомендуємо записувати в (табл. 7.4). Для заповнення таблиці використано деякі статистичні дані.

Якщо підприємство не має коштів, щоб покрити заборгованості перед бюджетом, позабюджетними державними фондами, кредиторами, менеджерам слід звернути увагу на об'єкти незавершеного виробництва, соціального збуту з точки зору перспективи подальшого використання, а також — можливості їх продажу.

Інформацію про наявність та склад об'єктів незавершеного виробництва станом на кінець звітного періоду, згідно з річною формою №8-КП, потрібно записати у відповідну таблицю (табл. 8). Відомості про об'єкти соціального збуту, які на балансі підприємства, доцільно занести в (табл. 9) для вивчення їх фінансового стану. Увагу необхідно звернути на витрати, пов'язані з утриманням цих об'єктів.

Розглядаються, зокрема, розмір доходу, одержаного від діяльності об'єктів соціального збуту, від оренди або іншого використання

Таблиця 8
Об'єкти незавершеного будівництва

№ з/п	Об'єкти незавершеного будівництва	Фактична вартість, тис. грн.		Місце-знаходження	Будівельна готовність у % до вартості будівництва	Законсервовано	
		ний цех	тис. грн.			строк консервації	витрати на консервацію, тис. грн.
1	Об'єкти виробничого призначення, у т. ч.	32600	-	м. Дубно	-	1 рік	69.7
2	Об'єкти соціальної сфери, у т. ч.	123	-	м. Дубно	76.7	1 рік	9.6
Всього:		32723	-	-	-	-	79.3

Таблиця 9

Аналіз об'єктів соціального збуту та їх фінансового стану

Об'єкти незавершеного будівництва	Валіснова вартість, тис. грн.	Витрати на утримання		Доходи (крім оренди) від культурних заходів	Фінансовий результат, тис. грн. (р. 7-р. 5)	Здано в оренду		
		сума, тис. грн.	% від балансового прибутку			орендар, дата, № договору	термін оренди	орендна плата, тис. грн.
Будинок культури	123	419	0.1	-	-	-	-	-
Всього:	-	-	-	-	-	-	-	-

на майна, кошти за надання лікувальних послуг, фізпідготовку, культурно-масові заходи, тощо.

Таким чином, виходячи з наявності аналітичної бази підприємства, його керівництво вивчає основні параметри його маркетингової товарної політики, які в подальшому будуть використані при складанні та виконанні бізнес-плану.

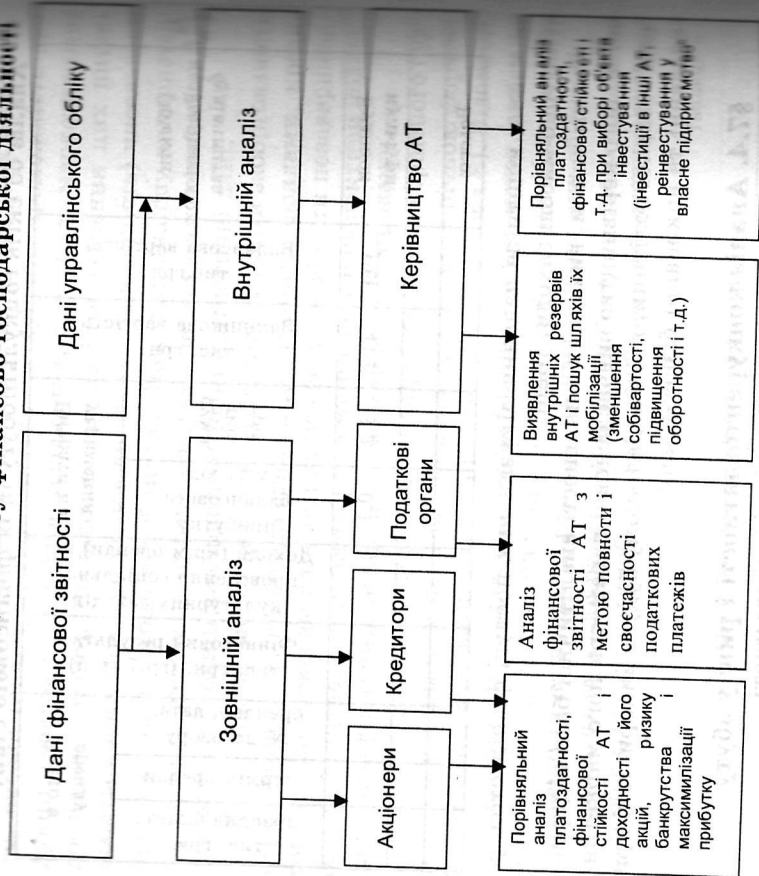
§7.4. Аналіз конкурентоздатності і ринку збуту в зовнішньоекономічній діяльності

Необхідно зазначити, що однією з особливостей аналізу облікової інформації підприємств є його поділ на зовнішній і внутрішній. В основі такого поділу існує відмінність інтересів суб'єктів аналізу. Зовнішній аналіз визначається інтересами користувачів фінансової інформації. Однак такий аналіз практично не пов'язаний з вирішенням завдань щодо підвищення ефективності функціонування господарських товариств, виявлення і мобілізації внутрішніх резервів, найбільш раціонального використання фінансових результатів і т.д.

Як джерело інформації для внутрішнього аналізу використовують дані управлінського обліку, який є комерційною таємницею, і розкривають внутрішню специфіку функціонування господарського товариства.

Однак необхідно відзначити, що за певних випадків управлінські

Специфіка відображення даних бухгалтерського обліку і звітності в ході аналізу фінансово-господарської діяльності

Малюнок 1

рішення, які приймаються керівництвом господарського товариства можуть базуватись на інформації фінансового обліку.

Наприклад, вибір напрямку інвестування вільних фінансових ресурсів господарського товариства. В цьому випадку в ході аналізу будуть використовуватися дані фінансової звітності об'єкта інвестування. У вигляді схеми наведено вище концепцію об'єкта представити так (мал.1).

У зв'язку з цим великий інтерес викликає внутрішній аналіз, який здійснюється керівництвом підприємства з метою забезпечення максимального прибутку і запобігання банкрутства.

Використовуючи зроблені висновки, можна конкретизувати завдання, які вирішуються в процесі внутрішнього аналізу підприємства:

- визначення оптимального випуску продукції, що дає максимальний прибуток;
- аналіз конкурентних витрат та цін;
- аналіз собівартості виготовлення продукції і пошук шляхів її зниження.

Зупинимося на цих проблемах детальніше. У більшості з досліджених підприємств аналіз конкурентоздатності практично не здійснюється. Це зменшує оперативність управлінських рішень і негативно впливає на господарську діяльність.

Узагальнюючим показником господарської діяльності будь-якого господарського суб'єкта є прибуток. Тому формування прибутку — центральна проблема в економіці підприємства.

Звідси зрозуміла зацікавленість суб'єктів підприємницької діяльності до такого оптимального випуску продукції, який дає максимальний прибуток.

В умовах економічної кризи для багатьох підприємств гранично загострилась проблема матеріально-технічного забезпечення внаслідок порушення традиційних економічних зв'язків.

Дефіцит і обмежений доступ до багатьох видів матеріальних ресурсів ставлять підприємства навіть у жорсткіші рамки, ніж конкуренція. Підприємства, що зазнають обмеження, формують власну виробничу програму методом, оберненим орієнтуру, прийнятному у високорозвинутих країнах. Спочатку встановлюють, які ресурси має підприємство, а потім, спираючись на ці дані, будують виробничу програму. Інакше кажучи, малі підприємства виробляють не те, що мають продажі, а намагаються продати те, що виробляють. Вважаємо, що в цих умовах дуже важливо визначити оптимальну структуру реалізації продукції (товару), що максимізує прибуток. Утім за умови ігнорування основи підприємницької діяльності — вимоги споживачів, знайдене оптимальне рішення максимізує не реальний, а потенційний прибуток.

Орієнтація підприємницької політики на реалізацію в умовах певних обмежень, насамперед, матеріальних ресурсів дає змогу виробити економічно обґрунтовану (за обсягом і асортиментом) виробничу програму. Це завдання успішно вирішується методом лінійного програмування, найпоширенішим з яких вважають метод послідовного поліпшення плану — симплексний метод, що дає змогу розв'язати його переходом від одного плану до іншого.

В економічній практиці рекомендують використовувати два підходи до визначення мети оптимізації, зумовленої потенційни-

ми умовами роботи. Зокрема — зв'язком з ринком. Якщо потреби ринку перевищують виробничий потенціал підприємства, то оптимізації — знати таку виробничу програму, яка забезпечить максимум прибутку при заданій кількості витрат. У разі насичення ринку, мета оптимізації підприємницької діяльності здійсненні виробничої програми, яка витрати підприємства зведе до мінімуму. В обох випадках розв'язання цього завдання методом лінійного програмування зводиться до визначення оптимального випадку — максимального прибутку, у другому — мінімальної собівартості.

Розглянемо запропонований підхід до розв'язання завдання оптимізації на конкретному прикладі. Підприємство "Х" виробляє три

Економічна характеристика виробів

Види продукції	Кількість	Ціна	Собівартість	Прибуток
Виріб α_1				
- на одиницю (грн.)		80	65	15
- на весь випуск (грн.)	190	15200	12350	2850
Виріб α_2				
- на одиницю (грн.)		94	70	24
- на весь випуск (грн.)	210	19740	14700	5040
Виріб α_3				
- на одиницю (грн.)		78	52	26
- на весь випуск (грн.)	320	24960	16640	8320
Всього	720	59900	43690	16210

Таблиця 10

Сировина і матеріали підприємства

Вид матеріалів	Загальна кількість	Використані на виробництві одиниці виробу		
		α_1	α_2	α_3
Метали (кг)				
- чорні	62000	1200	3100	2400
- кольорові	3100	76	160	84
Лісоматеріали (м ³)	500	0,5	0,1	0,8
Хімікати (кг)	4200	12,9	5,3	17,5
Лакфарбові матеріали (кг)	8600	32,4	31	108

Таблиця 11

види виробів — (1), (2), (3). На ринку ЗЕД максимально можлива реакція виробів: (1 — 190 шт.; (2 — 210 шт.; (3 — 320 шт. Необхідно знайти виробничу програму для підприємства, що максимізує його фінансовий результат від господарської діяльності.

Економічна характеристика виробів і виробничі фактори (сировина та матеріали) підприємства, подані у таблицях 10, 11.

Цільова функція, що максимізує прибуток, має такий вигляд:

$$C(\alpha) = 15\alpha_1 + 24\alpha_2 + 26\alpha_3 \rightarrow \max$$

при обмеженнях:

$$1200 \alpha_1 + 3100 \alpha_2 + 2400 \alpha_3 \leq 62000$$

$$66 \alpha_1 + 160 \alpha_2 + 84 \alpha_3 \leq 3100$$

$$0,5 \alpha_1 + 0,1 \alpha_2 + 0,8 \alpha_3 \leq 500$$

$$12,9 \alpha_1 + 5,3 \alpha_2 + 17 \alpha_3 \leq 4200$$

$$32,4 \alpha_1 + 31 \alpha_2 + 108 \alpha_3 \leq 8600$$

$$0 \leq \alpha_1 \leq 100, 0 \leq \alpha_2 \leq 210, 0 \leq \alpha_3 \leq 320$$

На нашу думку, запропонований варіант розв'язання задачі організації є найбільш обґрунтованим за ринкових умов, коли окремі види продукції користуються індивідуальним попитом на ринку. Такий підхід дає змогу визначити оптимальний асортимент продукції, що, з одного боку, відображає вимоги споживача, а з іншого — сприяє за ресурсних обмежень максимальній прибутковості.

Необхідними умовами впровадження у практику підприємств викладеного підходу до розв'язання задачі оптимізації вважається здійснення кількісних і якісних досліджень ринку збуту, оцінки ситуації збуту окремих видів продукції, встановлення нормативів витрат матеріальних ресурсів на одиницю продукції і т.д.

Особливу цікавість, з точки зору підвищення конкурентоздатності підприємств, викликає аналіз собівартості виготовленої продукції і пошук шляхів її зниження.

Заслужує на увагу методика аналізу собівартості у країнах з розвинутою ринковою економікою. Дана методика базується на системі директ-костінг, в основу якої покладено принцип поділу затрат на умовно-постійні та умовно-змінні. Головною особливістю системи є те, що собівартість промислової продукції планується

тільки в частині змінних витрат. До важливих переваг методичної слід віднести те, що вона посилює взаємозв'язок аналізу собівартості продукції з обсягом виробництва і прибутку. Недолік цього методу — труднощі у класифікації затрат на постійні і змінні. Це пояснюється тим, що чисто постійних і чисто змінних затрат мало. В основному вони мають напівзмінний характер. До того ж за різних умов одні й ті ж витрати можуть вести себе по-різному. Існує кілька методів поділу витрат на постійні і змінні: метод кіляних точки, кореляційний аналіз, метод найменших квадратів, аналітичний метод і спрощений статистичний.

У нашому розрахунку буде використаний останній — найпростіший і найбільш надійний. Сутність розрахунків полягає в обчисленні середньої величини обсягу виробництва і витрат за дві групи показників: всю сукупність даних групують в міру збільшення обсягу виробництва і визначають середню величину для кожної половини даних. Виходячи з одержаних середніх (аналітичне статистичне середнє) показників, визначають величину постійних витрат за формулою:

$$r = \frac{Z_0 \cdot q_1 - Z_1 \cdot q_0}{q_1 - q_0}$$

де

Z_0, Z_1 — середня величина всіх витрат за період, що аналізується;

q_0, q_1 — середній обсяг виробництва в досліджуваному періоді.

Використання цього методу дозволяє вирівнювати різкі зміни абсолютних значень, які мають місце в окремі місяці.

Знаючи величину постійної частини витрат, можна за будь-яким значенням середньої визначити змінні витрати.

Розглянемо запропоновану методику на прикладі підприємства "х", що здійснює основну діяльність за двома основними напрямками: виробництво та реалізація на ринку ЗЕД продукції А та Б. Випуск продукції на звітний період намічений у кількості і при витратах, наведених у таблиці 12. Заробітна плата за минулий рік становила 15% від загальної суми витрат. Зробимо аналіз даних за допомогою економіко-математичних методів. Для цього потрібно розділити загальні витрати підприємства на умовно-постійні і умовно-змінні за методом статистичної середньої.

Згрупуємо витрати по кожному виробу залежно від збільшен-

Таблиця 12
Плановий випуск продукції підприємства "х" на 1996р.

Назва продукції місяці	Обсяг виробництва	Витрати на виробництво (грн.)
А		
січень	10	4000
лютий	12	4800
березень	9	1800
квітень	15	3000
травень	13	2600
червень	11	2860
липень	14	2800
серпень	12	3120
вересень	11	2200
жовтень	9	2340
листопад	9	1800
грудень	12	4800
Всього	137	36120
Б		
січень	15	51750
лютий	17	58650
березень	19	37050
квітень	12	28800
травень	14	33600
червень	19	45600
липень	18	27000
серпень	20	30000
вересень	16	24000
жовтень	16	24000
листопад	17	25500
грудень	14	42000
Всього	197	427950

ня обсягів виробництва і поділимо на два рівних періоди. Внаслідок цього маємо таблицю (таблиця 13).

Виходячи з цієї таблиці, знайдемо суму умовно-постійних і умовно-змінних витрат по кожному виду продукції.

$$r(A) = \frac{3520 \times 10 - 2500 \times 13}{13 - 10} = 900 \text{ грн}$$

Групування витрат відповідно до збільшення обсягу виробництва.

Назва продукції місяці	Абсолютне значення		Середнє значення
	обсяг виробництва (шт.)	затрати на випуск (грн.)	
А			
березень	9	1800	10
грудень	9	2340	
листопад	9	1800	
січень	10	4000	
липень	11	2860	
вересень	11	2200	
Всього	59	15000	
лютий	12	4800	
серпень	12	3120	
грудень	12	4800	
травень	13	2600	13
липень	14	2800	
квітень	15	3000	
Всього	78	21120	
Б			
квітень	12	28800	15
травень	14	33600	
грудень	14	42000	
січень	15	51750	
вересень	16	24000	
жовтень	16	24000	
Всього	87	204150	
лютий	17	58650	
листопад	17	25500	
липень	18	27000	
березень	19	37050	18
липень	19	45600	
серпень	20	30000	
Всього	110	223800	

Таблиця 14

Норми витрат сировини на виробництво одиниці продукції

Види виробів	Норми витрат сировини на виробництво одиниці продукції.				
	деревина (м ³)	цегла (тис.шт.)	цемент (тонна)	пісок (тонна)	шифер (м ²)
А	0,1	4,0	0,5	1,5	18
Б	3,0	12,0	2,0	6,0	40,0
Нові ресурси	1035	5400	900	2520	20000

Змінні витрати становитимуть:

- 1 половина періоду 2500 — 900 = 1600 грн.
- 2 половина періоду 3520 — 900 = 2620 грн.
- Середня за період — 2110 грн.

$$r(B) = \frac{34025 \times 18 - 37300 \times 15}{18 - 15} = 17650 \text{ грн.}$$

Змінні витрати:

- 1 половина періоду 34025 — 17650 = 16375 грн.
- 2 половина періоду 37300 — 17650 = 19650 грн.
- Середня за період — 18021,5 грн.

Тобто — середня величина постійних і змінних витрат за місяць становить:

- продукція А:
- постійні — 900 грн.
- змінні — 2110 грн.
- продукція В:
- постійні — 17650 грн.
- змінні — 18021,50 грн.

Визначимо змінні витрати на одиницю продукції:

- продукція А:
- змінні витрати на річний випуск продукції = 2110 • 12 = 25320 грн.,
- на одиницю: 25320 / 137 = 184,82 грн.
- продукція В:
- змінні витрати на річний випуск продукції = 216258,78 грн.,
- на одиницю : 1097,76 грн.

Постійні витрати на одиницю продукції знаходяться в про-

порційній залежності від зарплати основних робітників. Телер до допомогою завдання лінійного програмування перевіримо, оптимальність асортименту і обсягу виробництва. Подібний приклад розглядається у перекладеному посібнику Р.О. Фергюсона. Однак він не зовсім відомий з точки зору економіки, оскільки завдання на максимізацію прибутку вирішується без врахування змін у структурі собівартості продукції. Це суттєво спотворює результати. Віддале рішення цього завдання у професора Н.Г. Чумаченка. Його приклад і буде взято за основу у ході подальшого дослідження.

Для випуску вищезазваної продукції фірма має певні матеріальні ресурси і розраховує одержати прибуток згідно з даними зазначених таблиць. Однак математичне завдання на максимізацію прибутку відповідно даних таблиць не зовсім коректно в економічній точці зору. Адаже, вже відзначалося вище, воно не враховує відпускних цін на продукцію і зміни у структурі собівартості. Зваживши на це, доповнимо умову завдання на основі розрахунків, зроблених раніше (таблиця 15).

Зуваження: змінні витрати поділяють на матеріали і зарплату, виходячи з пропорції: зарплата — 15% від загального обсягу виробництва минулого року. Тобто — зростання зарплатної плати відрядників тісно пов'язане з ростом обсягу виробництва.

Таблиця 15

Структура ціни будівельної продукції

Витрати	Кількість	Собівартість (грн)			Відпускна ціна	Прибуток (грн)
		матеріали	основна зарплата робітників	витрати на обслуговування і управління		
А						
на одиницю	-	131,7	53,4	170,5	400,0	44,0
на весь випуск	137	18045,2	7309,1	23359,4	54800,0	6028,0
Б						
на одиницю	-	780,0	316,3	1010,9	2500,0	392,0
на весь випуск	197	153814,3	62301,4	199146,3	492500,0	77234,0
Всього	334	171859,5	69610,5	222492,0	577300,0	83259,0

Витрати на обслуговування виробництва і управління розподіляються між видами продукції пропорційно зарплатній платі основних робітників.

За даними таблиці 15, виражаємо величину маржинального доходу на одиницю продукції (прибуток + змінні витрати), оскільки при випуску будь-якої продукції підприємство повинно, насамперед, покрити свої матеріальні витрати і виплатити зарплату робітникам. Сам же прибуток маємо розглядати, виходячи з витрат на випуск продукції. Таким чином, маржинальний дохід продукції А становитиме: $131,7 + 53,4 + 44 = 229,1$ грн.. А продукції В: $780,0 + 316,3 + 392 = 1489,1$ грн.

Виходячи з наведених розрахунків, математичну модель завдання матимемо таку:

$$\begin{aligned}
 & 229,1X_1 + 1489,1X_2 \Rightarrow \max \\
 & 0,1X_1 + 3X_2 \leq 1035 \\
 & 4X_1 + 123X_2 \leq 5400 \\
 & 0,5X_1 + 2X_2 \leq 900 \\
 & 1,5X_1 + 6X_2 \leq 2520 \\
 & 18X_1 + 40X_2 \leq 20000 \\
 & X_1, X_2 \geq 0
 \end{aligned}$$

де

X_1 — оптимальний обсяг виробництва продукції А,

X_2 — оптимальний обсяг виробництва продукції В.

Розв'яжемо завдання за допомогою симплекс-методу:

$$\begin{aligned}
 C1 = 229,1, C2 = 1489,1, C3 = 0, \\
 C4 = 0, C5 = 0, C6 = 0, C7 = 0
 \end{aligned}$$

	1/10	3	1	0	0	0	0	0
$A_1 =$	4	12	0	1	0	0	0	0
$A_2 =$	1/2	0	$A_3 =$	0	$A_4 =$	1	$A_5 =$	$A_7 =$
$3/2$	6	0	0	0	0	0	1	0
18	40	0	0	0	0	0	0	1

$$C6 = C3 = C4 = C5 = C6 = C7 = 0, X6 = 1035, 5400, 900, 2520, 20000.$$

Складемо таблицю симплекс-методу (розв'язання табл. 16). Таким чином, маємо оптимальний план випуску продукції:

- продукція А-350 шт. в рік
- продукція В-333 шт. в рік.

Алгоритм симплекс — методу для розв'язання задачі оптимізації

№	B	C ₆	X ₆	C ₁ =229,1 C ₂ =1489,1 C ₃ =0 C ₄ =0 C ₅ =0 C ₆ =0 C ₇ =0							
				A ₁	A ₂	A ₃	A ₄	A ₅	A ₆	A ₇	
1	A ₃	C ₃ =0	1035	1/10	3	1	0	0	0	0	0
2	A ₄	C ₄ =0	5400	4	12	0	1	0	0	0	0
3	A ₅	C ₅ =0	900	1/2	2	0	0	1	0	0	0
4	A ₆	C ₆ =0	2520	3/2	6	0	0	0	1	0	0
5	A ₇	C ₇ =0	20000	18	40	0	0	0	0	0	1
Z=0				Δ ₁ = -229,1	Δ ₂ = -1498,1	Δ ₃ = 0	Δ ₄ = 0	Δ ₅ = 0	Δ ₆ = 0	Δ ₇ = 0	Δ ₇ = 0

$$Z = \sum C_6 \times X_6;$$

$$\Delta_1 = C_6 A_1 - C_1 = 0 - 229,1 = -229,1;$$

$$\Delta_2 = -1489,1 \text{ — направляюча колонка};$$

$$\Delta_3 = 0 \dots \dots \dots \Delta_7 = 0;$$

$$X_{16}/a_{21} = 345 \text{ — направляючий рядок, } X_{26}/a_{22} = 450, X_{10}/a_{23} = 450;$$

$$X_{46}/a_{24} = 420, X_{56}/a_{25} = 500.$$

Тобто, якщо фірма залишить без зміни план випуску продукції і не скоригує його на одержаний результат, вона понесе значні збитки.

Правильність виконання самого завдання дуже просто перевірити: потрібно підставити одержаний результат в обмеження, Підставивши, одержимо:

$$\text{— деревина: } 35 + 999 = 1034 \leq 1035,$$

$$\text{— цегла: } 1400 + 3996 = 5396 \leq 5400,$$

$$\text{— цемент: } 175 + 666 = 841 \leq 900,$$

$$\text{— пісок: } 525 + 1998 = 2523 \leq 2520$$

$$\text{— шифер: } 6300 + 13320 = 19620 \text{ (} 20000 \text{).}$$

Тобто — з усіх видів ресурсів нестача відчувається тільки в піску. Його бракує 3 тонни. Однак, одержане співвідношення створює новітні 0,012% від загальної потреби і може бути викликано помилками в заокругленні цифр. Такі похибки незначні і допустимі.

Проте, відзначимо, в реальному виробничому процесі можливі різні господарські ситуації, не передбачені розрахунком. Так, можлива ситуація, коли підприємству потрібно (на деякий час) знизити виробництва один з видів продукції. Необхідно підрахувати, до

Алгоритм симплекс — методу для розв'язання задачі оптимізації

№	B	C ₆	X ₆	C ₁ =229,1 C ₂ =1489,1 C ₃ =0 C ₄ =0 C ₅ =0 C ₆ =0 C ₇ =0							
				A ₁	A ₂	A ₃	A ₄	A ₅	A ₆	A ₇	
1	A ₁	C ₂ =1489,1	345	1/30	1	1/3	0	0	0	0	0
2	A ₁	C ₁ =0	1260	18/15	0	0	1	0	0	0	0
3	A ₁	C ₅ =0	210	13/30	0	0	0	1	0	0	0
4	A ₆	C ₆ =0	450	1/10	0	0	0	0	1	0	0
5	A ₇	C ₇ =0	6200	50/3	0	0	0	0	0	0	1
Z=513739,5				Δ ₁ = 672409/300	Δ ₂ = 0	Δ ₃ = 1498,1/30	Δ ₄ = 0	Δ ₅ = 0	Δ ₆ = 0	Δ ₇ = 0	Δ ₇ = 0

$$Z = \sum C_6 \times X_6 = 513739,5.$$

Продовження таблиці 16

Алгоритм симплекс — методу для розв'язання задачі оптимізації

№	B	C ₆	X ₆	C ₁ =229,1 C ₂ =1489,1 C ₃ =0 C ₄ =0 C ₅ =0 C ₆ =0 C ₇ =0							
				A ₁	A ₂	A ₃	A ₄	A ₅	A ₆	A ₇	
1	A ₂	C ₂ =1489,1	333	0	1	1/3	0	0	0	0	0
2	A ₁	C ₁ =229,1	350	1	0	0	5/18	0	0	0	0
3	A ₁	C ₅ =0	1750	13/30	0	0	0	0	1	0	0
4	A ₆	C ₆ =0	450	1/10	0	0	0	0	0	1	0
5	A ₇	C ₇ =0	-44400	50/3	0	0	0	0	0	0	1
Z=576055,5				Δ ₁ = 0	Δ ₂ = 0	Δ ₃ = 1498,1/30	Δ ₄ = 11455/180	Δ ₅ = 0	Δ ₆ = 0	Δ ₇ = 0	Δ ₇ = 0

$$Z = \sum C_6 \times X_6 = 513739,5.$$

ного обсягу потрібно збільшити випуск іншого виду продукції, або фірма не понесе збитків. Для розв'язання проблеми наведене вище завдання коригується за допомогою рівняння:

$$100x_1 - 195,1x_1 - 23359,4 + 2500x_2 - 1097,1x_2 - 199146,3 = 0,$$

де

 x_1 — продукція А;

 x_2 — продукція В.

Здійснюючи перетворення, одержимо:

$$205,9x_1 - 23359,4 + 1402,9x_2 - 199146,3 = 0;$$

$$205,9x_1 + 222505,7$$

$$x_2 = \frac{1402,9}{205,9}$$

Підставивши значення x_2 в існуюче обмеження, знайдемо:

1. $0,1 x_1 + 3 x_2 \leq 1035$
2. $4 x_1 + 12 x_2 \leq 5400$
3. $0,5 x_1 + 2 x_2 \leq 900$
4. $1,5 x_1 + 6 x_2 \leq 2520$
5. $18 x_1 + 40 x_2 \leq 20000$

Оскільки випуск продукції не може бути негативною величиною, рішенням рівняння буде $x_1 = 1125$ шт. Дане число задовольняє умови всіх нерівностей. Підставивши, знайдемо x_2 . x_2 в прикладі, вона не може бути меншою за 0. Використавши одержаний результат, отримаємо:

$$x_1 = 1080; x_2 = 0.$$

Тобто, призулинивши випуск продукції В, підприємство повинно збільшити виробництво продукції А до 1080 штук, щоб працювати без збитків. Таким чином можна виконати завдання за умови призулинення випуску продукції А.

$$X_1 = \frac{1402,9 X_2 + 222505,7}{205,9} \quad x_2 = 158.$$

Тобто, припускаючи виробництво продукції А, підприємство має виробити не менше 158 одиниць продукції В. Однак, виробляючи 158 одиниць продукції В або 1080 одиниць продукції А, підприємство лише покриє свої витрати, в її розпорядженні залишиться достатня кількість ресурсів. Тому, якщо рішення залишитись виробництва певної продукції прийнято остаточно, доцільно знайти оптимальний обсяг виробництва продукції за допомогою знайденого раніше завдання оптимізації.

Запропонований варіант аналізу, безумовно, не є ідеальним, однак, на думку автора, має ряд переваг. Це —

- простота розрахунків;
- наочність;
- можливість застосування ЕОМ і т.д.

Виходячи з математичної моделі задачі, досить легко скласти програму для аналізу в умовах автоматизованої обробки даних.

пропоновану методику аналізу конкурентоздатності і ринку можна використовувати всім господарським товариствам незалежно від форми власності та організаційної форми господарювання. Це дасть їм змогу:

- підвищити достовірність отриманих результатів;
- використовувати кінцеві результати аналізу в управлінні господарською діяльністю господарських товариств;
- підвищити конкурентоздатність господарських товариств;
- оперативно реагувати на зміни кон'юнктури ринку.

§7.5. Аналіз виконання зобов'язань з експортно-імпортних операцій¹.

У процесі аналізу експортно-імпортних операцій вивчають виконання зобов'язань щодо вартості, фізичного об'єму, кількості експортних товарів, строків їх поставок та якості. Водночас встановлюють фактори, що впливають на ці показники; з'ясовують причини недовиконання зобов'язань з різних позицій. Аналіз проводиться у такій послідовності: визначають виконання зобов'язань по товарах і товарних групах, а також — країнах експорту та імпорту; узагальнюють результати аналізу по підприємству. Інформацію для аналізу можна отримати з оперативного обліку і вартості підприємства.

Під час аналізу насамперед вивчають відсотки виконання зобов'язань по вартості і об'єму як для окремих товарів, так і їх сукупності. Виконання зобов'язань щодо вартості для підсумково-го показника визначають за формулою:

$$\frac{\sum P_{\phi} \times Q_{\phi}}{\sum P_0 \times Q_0}$$

де

P_{ϕ} і Q_{ϕ} — фактичні ціни і фактична кількість товарів;
 P_0 і Q_0 — планові ціни і планова кількість цих товарів.

Відсоток виконання зобов'язань з експорту товарів у фізичному об'ємі для зведеного показника визначають за формулою:

$$\frac{\sum Q_{\phi} \times P_{\phi}}{\sum Q_{\phi} \times P_{\phi}}$$

де

$\sum Q_{\phi} \times P_{\phi}$ — вартість експорту за звітом, перерахованого у планових цінах (фактичний об'єм);

¹ У написанні цього розділу брала участь О.Десятнюк.

$\sum q_n \times p_n$ — планова вартість експорту.

Слід відмітити, що за постійних змін кон'юнктури ринку фактор "цін" може суттєво впливати на виконання зобов'язань з експорту та імпорту товарів. Як відомо, рівень цін залежить від співвідношення попиту і пропозиції товарів на ринку, зміни курсу валют. Рівень експортних цін, крім того, залежить також від умов використання кон'юнктури ринку. Останній фактор в свою чергу, визначається правильністю вибору ринку, часу появи на ньому, оптимальним для даного моменту розміром товарної партії товарів. Недовиконання зобов'язань щодо експорту товарів з фізичними об'єктами обумовлюються різними причинами: спізнення у поставці товарів для експорту з боку постачальників, затримки у транспортуванні товарів, труднощі з їх реалізацією, якісними показниками, валютними обмеженнями. Причини недовиконання зобов'язань встановлюються і детально вивчаються.

Аналіз виконання зобов'язань з експортно-імпортних операцій передбачає вивчення невиконаних або прострочених контрактів.

Ступінь виконання зобов'язань за контрактами визначають за формулою:

$$\frac{\sum K_{сп}}{\sum K_c \cdot 100}$$

де

$\sum K_{сп}$ — вартість товарів у всіх контрактах, які прострочені за рік;

$\sum K_c$ — сума всіх контрактів за рік.

Важливе місце в ході аналізу виконання зобов'язань з експортно-імпортних операцій посідає оцінка якості товарів (робіт, послуг), передбаченої угодами. Якість товарів має відповідати технічним умовам договору. В іншому випадку покупці можуть проявити рекламациї, а це негативно впливає на авторитет підприємства і знижує розмір виручки за товари на суму задоволених рекламаций.

Аналіз якості експортно-імпортних товарів за звітний період доцільно проводити в порівнянні з аналогічними показниками минулих періодів. Для більш точної оцінки визначають узагальнюючий показник за формулою, де в чисельнику стоїть сума задоволених рекламаций по зобов'язаннях поточного періоду, а в знаменнику — вартість товарів за цей період.

Крім динаміки рекламаций вивчаються також окремі рекла-

ми. При цьому з'ясовують, які заходи вживалися підприємствами для підвищення якості товарів (експортних) і чи розроблялись вони з метою покращання якості імпортних товарів. Параметри якості товарів тісно пов'язані з рівнем конкурентоспроможності підприємства та його товарів (послуг). Такий рівень визначається сукупністю різних техніко-економічних показників — якістю і собівартівною продукції, формами і методами торгівлі, цінами, умовами і способами поставок та транспортування, відповідністю вимогам і стандартам ринку, видами і формами розрахунків та платежів, пріоритетом виробника і продавця, товару тощо.

Особливу увагу в процесі аналізу експортно-імпортних операцій приділяють поставкам на умовах комерційного кредиту. За цієї форми продаж товарів здійснюється з відтермінування платежу на кілька років. Інформацію для аналізу таких операцій можна отримати з оперативного звіту про виконання зобов'язань з експорту чи імпорту товарів, з бухгалтерського звіту про стан іноземної дебіторської і кредиторської заборгованості, а також — з санкцій контрактів. В процесі аналізу доцільно встановити значення якості підприємства комерційного кредиту, визначити розмір і динаміку заборгованості підприємства по таких кредитах і середні строки їх погашення.

Вартість кредиту (V_k) визначають за формулою:

$$V_k = \sum_{i=1}^n K_i \times T_i \times P_i$$

де

$\sum_{i=1}^n K_i$ — сума кредиту, тис.грн.;

T_i — термін погашення і-го кредиту, років;

P_i — річна процентна ставка і-го кредиту, од.

Середній термін погашення кредиту (T) визначають за формулою:

$$T = \frac{\sum_{i=1}^n k_i \times T_i}{\sum_{i=1}^n k_i}$$

де,

$\sum_{i=1}^n k_i$ — частина і-го кредиту, яка погашається за один рік, тис.грн.

Наприклад, товар вартістю 4 тис. грн. куплено на умови експорту товару сплачується відразу після його поставки, а кредит на 4 роки з погашенням щороку рівної частки (табл. 11).

Аналіз поставок товарів з імпорту на умовах комерційного кредиту

Частина кредиту (К _і)	Строк погашення (Т _і)	Обсяг кредитування (С _і)
800	через 1 рік	800
800	через 2 роки	1 600
800	через 3 роки	2 400
800	через 4 роки	3 200
$\sum K_i = 3200$	$T = \frac{8\ 000}{3\ 200} = 2,5$ роки	$\sum (K_i \cdot T_i) = 8\ 000$

Аналогічно визначаються середні терміни з експорту товарів. Потому з'ясовують стан заборгованості по комерційних кредитах перспективи її погашення.

§7.6. Аналіз динаміки зовнішньоекономічних операцій.

Для більш повної характеристики зовнішньоекономічної діяльності підприємства, експорту та імпорту товарів і послуг за звітний період співставляють з даними операціями за минулий період. Метою такого дослідження — встановити зміни у товарній структурі експорту чи імпорту, об'єму експорту чи імпорту в поточних і в постійних (базових) цінах. При вивченні динаміки експорту та імпорту за ряд років розраховуються також темпи їх приросту за кожний рік і середньорічний темп приросту за весь період.

Дані з експортно-імпортних операцій групуються по країнах і товарах у відповідних таблицях. По кожному рядку таблиці починають індекси вартості, фізичного об'єму і цін. Дані індекси показують, на яку одиницю і де саме змінилися вартість та фізичний обсяг експорту, імпорту, а також — середні експортні чи імпортні ціни.

По товарних групах, які включають кількісно і якісно співставні товари (наприклад, бензин, дизельне паливо і мазут), можна обчислити індекс кількісної структури за формулою:

$$I = \frac{\sum q_i P_0}{\sum q_i P_1}$$

q_i — кількість товарів поточного періоду;

P_0 — базові ціни даних товарів;

P_1 — середня ціна товарів базового періоду.

Індекси кількісної структури буде більшим за одиницю, це означає: у межах товарної групи виросла питома вага кількості більш дорогих товарів за рахунок зниження питомої ваги дешевих товарів. При зворотній зміні структури індекс стане меншим за одиницю.

§7.7. Аналіз раціональності використання коштів при здійсненні експортно-імпортних операцій.

Виконання зобов'язань з експорту та імпорту товарів і послуг пов'язано з використанням коштів для оплати рахунків поставальників експортерів та імпортерів товарів, оплатою накладних витрат з експорту та імпорту. Ці кошти об'єднання і фірми отримують переважно у формі кредитів банку, їх необхідно використовувати ефективно та раціонально. В ході аналізу раціональності використання коштів вивчають їх обіг по операціях експорту та імпорту, досліджують склад і структуру накладних витрат, встановлюють доцільність проведених витрат і резерви скорочення, визначають рівень зовнішньоекономічних операцій.

Основним завданням аналізу раціональності використання коштів для здійснення зовнішньоекономічної діяльності є дослідження обігу оборотних коштів. Метою аналізу обігу коштів в експортно-імпортних операціях зводять, як правило, до виявлення факторів, що викликають зміни у величині вкладень коштів із операції, а також — пошуків можливостей вивільнення коштів із зовнішньоторговельного обігу. Для вивчення обігу обчислюють коефіцієнт швидкості обігу коштів, який вказує на тривалість обігу в умовах експортно-імпортних операцій.

Розрахунок даного коефіцієнта проводиться за формулою:

$$OD = \frac{C3 \times D}{C}$$

де OD — середня тривалість одного обороту, в днях;

C3 — середній залишок коштів (з експорту чи імпорту), грн.;

Д — число днів у звітному періоді;
С — собівартість реалізованих товарів на зовнішньому ринку за звітний період, грн.

Показник СЗ характеризує суму коштів, яка в середньому втрачена підприємством за звітний період в експортно-імпорتنій операції протягом одного обігу. Вказана сума вираховується в даній бухгалтерського балансу. Середній залишок коштів на будь-який період розраховують за формулою середньої хронологічної для моментних рядів:

$$СЗ = \frac{З_1/2 + З_2 + \dots + З_{n-1} + \dots + З_n/2}{n - 1}$$

де

З — залишки коштів на окремі дати;
п — кількість доданків у чисельнику.

Дані про собівартість реалізованих товарів можна отримати в бухгалтерського звіту підприємства про реалізацію експортних імпорتنих товарів і послуг.

Для аналізу собівартості за експортними чи імпортними операціями використовують таблицю такої форми (табл. 18).

Таблиця 18
Аналіз обіговості коштів у експортних операціях за квартал

Показник	Базовий період		Звітний період		Відхилення	
	Для всього обігу	У товаришах	Для всього обігу	У товаришах	Для всього обігу	У товаришах
Середній залишок коштів, тис. грн.	9000	6334	11334	7884	2334	+1500
Середня тривалість одного обігу, днів	33,7	23,7	39,2	27,1	+5,5	+3,4
Собівартість реалізованих товарів (послуг), тис. грн.	24000		26000		+2000	
						+834
						+2,1

Вкладення в експортні операції збільшилися на 2334 тис. грн., що стало наслідком зміни обсягу реалізації товарів (за собівартістю) і сповільнення швидкості обігу. Використавши спосіб ланцюгових підстановок, переконаємося в тому, що за рахунок зміни обсягу реалізації вкладення зросли на 749 тис. грн.:

$$26000 \times 33,7 - 24000 \times 33,7 = +749$$

90 — 90

А за рахунок сповільнення обіговості коштів вкладення зросли на 1588 тис. грн.:

$$26000 \times 39,2 - 26000 \times 33,7 = +1588$$

90 — 90

Наведена таблиця дає загальне уявлення про вплив двох основних факторів. Для більш точного визначення факторів впливу на зміни середнього товарного запасу і заборгованості покупців проводять аналіз окремо по товарах і по розрахунках.

Тривалість обігу коштів у товарах залежить від умов і місця реалізації, способів та організації перевезень товару, ведення документації, структури товарних запасів. Слід розглядати вкладені фактори з точки зору їх впливу на обіговість і на розмір коштів в експортних чи імпорнтних товарах.

Зміни часу знаходження товарів на різних стадіях кругообігу викликає відповідне залучення або вилучення коштів з обігу. Тож у зв'язку з цим слід визначати не тільки розмір додатково залучених чи вилучених з обігу на цих стадіях коштів, але і вияснити, під впливом яких саме факторів це відбувається.

На тривалість обігу коштів у розрахунках впливає порядок розрахунків і платежів. В ході аналізу досліджують доцільність і можливість застосування тієї чи іншої форми розрахунків з іноземними покупцями з урахуванням особливостей конкретних країн та фірм, встановлюють причини змін тривалості розрахунків, вивчають їх стан на останню звітну дату. При цьому детально досліджують причини виникнення протроченої заборгованості підприємства іноземним покупцям і навпаки.

Результати проведеного аналізу узагальнюються і намічаються заходи щодо можливого прискорення обігу в експортно-імпор-

них операціях, вилученню з обігу частини авансованих платежів, що збільшить вільні ресурси підприємства і дасть економію на відсотках за кредити.

Аналіз накладних витрат з експортно-імпорتنих операцій передбачає оцінку доцільності та обґрунтованості витрат на порозення товарів, їх зберігання і реалізацію з урахуванням курсів валют. Метою аналізу накладних витрат є перевірка доцільності підприємством у звітному періоді режиму економії і пошуки можливостей до зниження цих витрат у майбутньому. Аналіз витрат за звітний період слід проводити у порівнянні з минулим періодом. При цьому необхідно вивчити причини змін величини накладних витрат в абсолютному розмірі і по відношенню до об'єму реалізації товарів (відносний рівень накладних витрат) в цілому, а також — по окремих видах накладних витрат.

Завершальним етапом аналізу зовнішньоекономічної діяльності підприємства можна вважати оцінку вигоди для нього експортних імпорتنих операцій. Показником ефективності реалізації експортних товарів виступає процентно виражене відношення виручки нетто за реалізований товар в іноземній валюті, нарахованої за офіційним курсом країни-експортера, до собівартості у грошовій оцінці країни-експортера. Тобто — ефективність експорту оцінюється за виручкою на 1 грн. витрат. Показник ефективності реалізації (E_p) визначають за формулою:

$$E_p = \frac{B_n \times 100}{C}$$

де

B_n — виручка-нетто в іноземній валюті, перерахована за офіційним курсом у валюту країни-експортера;

C — собівартість у грошовій одиниці країни-експортера.

Виручка-нетто, або чиста виручка за товар, визначається відніманням від виручки-брутто (тобто повної виручки за товар) накладних витрат за кордоном з експорту і кошторисних витрат за кордоном в частині, що припадає на даний товар (тобто — витрати в іноземній валюті).

При аналізі ефективності діяльності підприємства з імпорту використовують показники ефективності імпорту E_{ім}, які характеризують відносний ступінь вигоди для підприємства операцій із закупівлі імпортованих товарів. Ефективність імпорту обчислюється за формулою:

$$E_{\text{ім}} = \frac{C_n \times 100}{C_{\text{ім}}}$$

де

C_n — внутрішня відпускна ціна вартості товарів (внутрішня ціна);

C_{ім} — імпортна фактурна вартість товару (імпортна ціна).

Накладні витрати в даному випадку не віднімаються, що знижує точність показників. Однак вони обчислюються при визначенні рівня ефективності всього імпорту товарів підприємства за звітний рік.

Фінансовим результатом експортно-імпорتنих операцій стає прибуток, що визначається різницею між комісійним збором, розрахованими і реалізованими експортними та імпортними товарами і витратами обігу. До витрат обігу відносять: накладні витрати за зовнішньоекономічними операціями; проценти, сплачені за кредити банку; кошторисні витрати на утримання апарату управління і товарно-операційні витрати. На прибуток впливають також: штрафні, пеня, неустойки, отримані та сплачені за експортними, імпортними та транспортними операціями; нестача товарів понад норму добитку; списані і безнадійні борги; різниця курсів валют тощо.

Використовуючи запропоновану нами методику аналізу стану, керівництво підприємства має змогу прийняти управлінське рішення з: — визначення попиту на продукцію (послуги), його прогнозування;

— вивчення конкурентоспроможності товарів;

— забезпечення відповідності рівня якості товарів вимогам ринку;

— розроблення концепції життєвого циклу товарів (на стадіях впровадження, росту, зрілості та спаду);

— управління товарним асортиментом (розроблення нових видів, модифікація існуючих, зняття з виробництва застарілих моделей);

— розрахунок прогнозних обсягів виробництва та визначення номенклатури;

— розширення та інноваційної діяльності, спрямованої на розроблення нових товарів з урахуванням ринкових вимог та стратегії підприємства.